

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

Рўйхатга олинди
№ БД-1.02
2011 йил “8” 11

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлигининг 2011 йил
17 сентябрдаги 392-сон буйруғи билан
тасдиқланган

TAJRIBA-SINOV

ҲУҚУҚШУНОСЛИК

ФАНИДАН НАМУНАВИЙ
ДАСТУР

(бакалавр йўналиши учун)

Мазкур намунавий дастур Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2011 йил 9 сентябрдаги 3-сон мажлис баёни билан тажрибавий дастур сифатида маъқулланган.

Ушбу дастур “Ҳуқуқшунослик” фанидан бакалаврнинг тайёргарлик даражаси ва зарурий билимлари мазмунига қўйиладиган талаблар асосида тайёрланган.

Тажрибавий дастурни келгусида тўлдирилган ва бойитилган ҳолда чоп этиш заруратини ҳисобга олиб, фикр-мулоҳазаларингизни қуйидаги манзилга юборишингизни сўраймиз:

Тошкент шаҳар, 2-Чимбой кўчаси 96-уй, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги “Маънавий-ахлоқий тарбия” бошқармаси, тел: 246-10-58, 246-10-54.

Фаннинг ўқув дастури Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида ишлаб чиқилди.

Тузувчилар:

Икрамов Р.А.	юридик фанлар номзоди, доцент (ЎзМУ)
Жўраев Й.О.	юридик фанлар доктори, профессор (ЎзМУ)
Палванов И.Т.	“Давлат ва ҳуқуқ асослари, экология ҳуқуқи” кафедраси ўқитувчиси (ЎзМУ)

Такризчилар:

Холмўминов Ж.Т.	юридик фанлар доктори, профессор (ТДЮИ)
Дадашева А.А.	юридик фанлар номзоди, доцент (ЎзМУ)

Фаннинг ўқув дастури Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Илмий-услубий кенгаши томонидан тавсия этилган (2011 йил 19 августдаги 1-сон баённома)

Кириш

Ушбу дастур давлат ва ҳуқуқнинг келиб чиқиши, давлат тушунчаси, белгилари, моҳияти ва типлари, давлат функциялари, давлатнинг шакллари, давлат ҳокимиятини амалга ошириш механизми, ижтимоий муносабатлар ва ҳуқуқ, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият, ҳуқуқ нормалари, ҳуқуқ шакллари (манбалари), ҳуқуқ ижодкорлиги, ҳуқуқ тизими, ҳуқуқий муносабатлар, ҳуқуқни амалга ошириш, ҳуқуқ нормаларини шарҳлаш, юридик амалиёт, ҳуқуқий хулқ-атвор, ҳуқуқбузарлик ва юридик жавобгарлик, ҳуқуқий тартибга солиш механизми, қонунийлик ва ҳуқуқий тартибот, ҳозирги замоннинг асосий ҳуқуқий тизим ва оилалари, давлат ва ҳуқуқнинг ривожланиш истикболи ва йўллари каби масалаларни қамрайди. Шунингдек, мазкур фаннинг предметини ўрганиш жараёнида маъмурий ҳуқуқ асосларини, меҳнат ҳуқуқи асосларини, оила ҳуқуқи асосларини, жиноят ҳуқуқи асослари каби ҳуқуқ соҳаларини ўрганиш асосий мақсад қилинган.

Ўқув дастури “Ҳуқуқшунослик” фани бўйича талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларига қўйилган талабларга мувофиқ ишлаб чиқилган.

Фан дастури таркиби фаннинг мақсади, вазифалари ва ўрганадиган муаммолари, талабаларнинг фан бўйича эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар тавсифи, назарий, амалий ва мустақил иш машғулоти ҳажми ва мазмуни, методик тавсиялар, режалар, ўқув-услубий адабиётлар ва дидактик воситалар рўйхати ҳамда баҳолаш мезонларини қамраб олган.

Ўқув фанининг мақсади ва вазифалари

Фанни ўқитишдан мақсад – Ўзбекистонда адолатли фуқаролик жамиятини шакллантириш ҳамда демократик ҳуқуқий давлат барпо этишда бош ҳуқуқий омил ҳисобланган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг жамиятдаги ўрни ва ҳуқуқ соҳаларининг асоси сифатидаги аҳамиятини, давлат ва ҳуқуқ назариясига оид асосий тушунча ва қонуниятлари ва бошқа ҳуқуқ тизими соҳаларининг асослари юзасидан талабаларнинг билимларини шакллантиришдан иборатдир.

Фаннинг вазифаси - талабаларда давлат ва ҳуқуқнинг вужудга келиши ва ривожланиши ҳамда Ўзбекистон миллий ҳуқуқ тизимининг асосий соҳалари борасидаги умумназарий билимларни шахс ва жамият манфаатларидан келиб чиққан ҳолда норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қўллаш маҳоратини ўргатишдан иборат.

Фан бўйича талабаларнинг билимига, кўникма ва малакасига қўйиладиган талаблар

“Ҳуқуқшунослик” ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида ўрганиладиган масалалар доирасида бакалавр:

- давлат ва ҳуқуқ ҳодисалари, хусусан, давлат ва ҳуқуқнинг пайдо бўлиши, ривожланиши, амал қилиши ва истикболи, демократик ҳуқуқий давлат барпо қилиш ва адолатли фуқаролик жамиятини шакллантириш, фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш, Конституция ва қонун устуворлигини таъминловчи ҳуқуқий тизим ҳамда асосий қонун **ҳақида тасаввурга эга бўлиши;**

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва унинг асосида қабул қилинган қонунлар, ҳуқуқий тизим ва қонунчилик асосларини, ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари фаолиятини, Ўзбекистон Республикасининг маъмурий ҳудудий тузилиши, давлат ҳокимияти идораларининг тузилиши ва фаолияти **ҳақида назарий ва амалий билимларга эга бўлиши;**

- ихтисослиги билан боғлиқ меҳнат фаолияти давомида соҳасига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардан тўғри фойдаланиш ва ўзига тегишли ҳуқуқ ҳамда эркинликлари, мажбуриятларини қонунчилик доирасида қўллаш **қўникмасига эга бўлиши лозим.**

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги ва услубий жиҳатидан узвий кетма-кетлиги

“Ҳуқуқшунослик” фани ижтимоий-гуманитар фанлар тизимида ўзига хос умумметодологик аҳамиятга эга. Мазкур фан давлат ва ҳуқуқ ҳодисаларини ўрганувчи фалсафа, тарих, социология, педагогика, политология каби бошқа бир қатор ижтимоий-гуманитар фанлар билан ҳам чамбарчас боғлиқ.

Ушбу фан юзасидан машғулотларни олиб боришда фалсафий қарашлар, тарихий жараёнлар ва ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар ҳамда педагогик услублар ёрдамида олиб бориш талаб этилади.

Фаннинг ишлаб чиқаришдаги ўрни

Давлат ва жамиятнинг ҳаётидаги энг асосий ижтимоий муносабатларни тартибга солиш билан боғлиқ давлат–ҳуқуқий фаолиятини ташкил этиш орқали жамиятдаги тинчлик - тотувликни, осайишталик ва барқарорликни таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш давлат ҳокимиятининг энг асосий вазифаси ҳисобланади.

Ушбу вазифани самарали амалга ошириш мақсадида “Ҳуқуқшунослик” фани давлат ва жамият ҳаётининг асосий принциплар ва қоидаларини, давлат ҳокимиятини ташкил этиш, унинг фаолиятида инсон манфаатларини ҳимоя қилиш усул ва воситаларини ўрганади.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Талабаларнинг “Ҳуқуқшунослик” фанини ўзлаштиришлари учун ўқитишнинг анъанавий ва илғор услубларидан, жумладан, экспресс сўровлар, тест сўровлари, дастурий ўқитиш, ақлий ҳужум, дебат, давра суҳбатларини ўтказиш, коллоквиумлар, муаммоли ўқитиш, техник воситаларни қўллаш, юридик клиника ва бошқа интерактив таълим усулларидан ҳамда (ечимлар дарахти, ишбилармон ўйини, дебатлар ва ҳ.к.) замонавий инфорацион технологиялардан (интернет сайтлари, дарслик ва қўлланмаларнинг электрон шакллари) фойдаланилади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Давлат ва ҳуқуқ назарияси асослари

Давлат ва ҳуқуқ назарияси фани предмети ва вазифалари. Давлатнинг таърифлари. Давлат моҳиятига боғлиқ назариялар. Давлатнинг келиб чиқишида мулк ва табақалашувнинг роли. Давлатнинг келиб чиқиши тўғрисида: илохий, патриархал, шартнома, ирригация, синфий, ислом назариялари.

Давлатнинг асосий белгилари. Давлат функциялари тушунчаси. Ички функциялари: регулятив ва кўриқлаш функциялари. Ташқи функциялари. Давлат шакли тушунчаси. Бошқарув шакллари: монархия ва республика. Давлат тузулиши: унитар давлат, федератив давлат, конфедерация, сиёсий режимлар. Антидемократик режим белгилари.

Жамият тушунчаси. Фуқаролик жамияти таърифи. Фуқаролик жамияти белгилари. Фуқаролик жамияти таркиби ва институтлари. Ўзбекистонда фуқаролик жамияти қуриш асослари. Ҳуқуқий давлат таърифи ва белгилари. Ўзбекистонда ҳуқуқий давлат қуриш асослари.

Ҳуқуқ таърифи. Объектив ва субъектив ҳуқуқ. Ҳуқуқнинг асосий белгилари. Ҳуқуқ келиб чиқишига доир назариялар. Ҳуқуқ функциялари. Ҳуқуқ меъёр (норма)лари тушунчаси, белгилари ва тузулиши. Ҳуқуқ институтлари.

Ҳуқуқ тизими ва таркиби. Оммавий ва хусусий ҳуқуқ. Халқаро ҳуқуқ. Ҳуқуқ тармоғи тушунчаси ва белгилари. Ўзбекистон ҳуқуқ тизими.

Ҳуқуқ манбалари тушунчаси ва турлари. Норматив ҳуқуқий ҳужжатлар тушунчаси ва турлари. Конституция, қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамаси ҳужжатлари, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралари ҳамда маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ҳужжатлари аҳамияти.

Ҳуқуқий муносабатлар таърифи. Ҳуқуқий муносабатлар омиллари. Ҳуқуқ субъектлари ва объектлари. Юридик фактлар.

Қонунийлик ва ҳуқуқий тартибот. Ҳуқуқбузарлик таърифи ва белгилари.

Ҳуқуқбузарлик турлари. Юридик жавобгарлик ва унинг турлари.

Маъмурий ҳуқуқ асослари

Маъмурий ҳуқуқ предмети. Маъмурий ҳуқуқ билан тартибга солинадиган муносабатлар турлари. Маъмурий ҳуқуқнинг бошқа ҳуқуқ фанлари билан алоқаси. Маъмурий ҳуқуқ манбалари. Умумий ва махсус қонунлар. Ўзбекистон Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекси.

Маъмурий ҳуқуқ нормалари тушунчаси. Маъмурий ҳуқуқий муносабатлар. Вертикал ва горизантал ҳуқуқий муносабатлар. Фуқаро ва бошқарув органлари.

Ижро этувчи ҳокимият тушунчаси, унинг таркиби. Ижро ҳокимияти муҳим хусусиятлари. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ваколатлари. Марказий махсус ваколатли ижро этувчи органлар. Вазирликлар, давлат қўмитаси, давлат идоралари тушунчаси.

Маъмурий мажбурлов тушунчаси, унинг мақсади. Маъмурий мажбурлов чоралари. Маъмурий олдини олиш чоралари. Маъмурий чеклов чоралари турлари. Маъмурий тикловчи чоралар.

Маъмурий жавобгарлик субъектлари. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тушунчаси. Маъмурий жавобгарликнинг асосий хусусиятлари. Маъмурий жазо ва унинг турлари. Маъмурий жазони қўлловчи давлат органлари.

Молия ҳуқуқи асослари

Молия атамаси тушунчаси. Молиявий муносабатлар. Молия ҳуқуқи предмети. Молия ҳуқуқи манбалари. Махсус қонунлар. Молия ҳуқуқий муносабатларининг хусусиятлари. Молия ҳуқуқининг ҳокимият хусусияти.

Молиявий назорат тушунчаси ва вазифалари. Назорат объектлари. Молия интизоми. Молиявий назорат тизими. Умумий назоратли ва махсус назоратли органлар. Аудиторлик фаолияти. Ташаббусли ва мажбурий аудит текшируви.

Банк тушунчаси. Банкларнинг асосий вазифалари. Банкнинг: а) корхона; б) савдо корхонаси; в) восита корхоналари; г) биржа агенти; д) кредит муассасаси сифатидаги вазифалари. Банк тизими. Марказий банк, тижорат банклари ва ихтисослаштирилган молия муассасалари.

Бюджет ҳуқуқи тушунчаси. Давлат бюджети тизими. Даромадлар ва харажатлар. Давлат мақсадли жамғармалари. Бюджет манбалари.

Солиқ ҳуқуқи тушунчаси. Солиқларнинг хусусиятлари. Солиқлар ва банк мажбурий тўлови турлари. Солиқ принциплари - мажбурийлик, беғаразлилик, жорий этиш ва ундириб олишнинг тартибини белгилаш.

Фуқаролик ҳуқуқ асослари

Фуқаролик ҳуқуқи тушунчаси, тизими ва тамойиллари. Фуқаролик ҳуқуқининг манбалари. Фуқаролик ҳуқуқий муносабат тушунчаси. Фуқаролик ҳуқуқининг субъектлари. Фуқаролик ҳуқуқининг объектлари. Битимлар. Муддатлар. Мулк ҳуқуқи. Мулк ҳуқуқининг турлари. Мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш. Мажбурият ҳуқуқи. Мажбуриятларнинг турлари. Мажбуриятларнинг вужудга келиши ва бекор бўлиш асослари. Мажбуриятни таъминлаш усуллари. Шартнома ҳуқуқи. Шартномаларнинг алоҳида турлари. Муаллифлик ҳуқуқи.

Тадбиркорлик ҳуқуқи асослари

Тадбиркорлик ҳуқуқи предмети. Тадбиркорлик ҳуқуқининг асосий тушунчалари: иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш; иқтисодий услубларни қўллаш; хусусий тадбиркорликнинг устуворлиги; нархларни эркинлаштириш, ўзаро рақобат ва ҳ.к. Тадбиркорлик ҳуқуқи манбалари.

Тадбиркорлик ҳуқуқи субъектлари ва турлари. Фуқаролар (хусусий), жамоа мулкига асосланган тадбиркорлик, давлат мулкига асосланган тадбиркорлик, аралаш мулкка асосланган тадбиркорлик.

Тадбиркор фаолияти субъектлари турлари. Акциядорлик жамиятлари, ширкат хўжаликлари, хўжалик ширкатлари ҳамда жамиятлари ва бошқалар.

Тадбиркорлик шартномалари, шартнома асослари. Тадбиркорлик шартномаларининг ўзига хос хусусиятлари.

Тадбиркорлик соҳасидаги юридик жавобгарлик. Шартномавий жавобгарлик. Солиққа оид муносабатларда жавобгарлик. Банкротликни яширганлик учун жавобгарлик. Монополияга қарши кураш талабларини бузганлиги учун жавобгарлик. Савдо ёки воситачилик билан ноқонуний шуғулланиш.

Меҳнат ҳуқуқи асослари

Меҳнат тушунчаси. Меҳнат ҳуқуқи предмети. Меҳнат ҳуқуқига оид муносабатларнинг ўзига хос хусусиятлари. Меҳнатдан ташқари меҳнат муносабатлари турлари ва моҳияти. Меҳнат ҳуқуқи манбалари. Локал ҳуқуқий ҳужжатлар тушунчаси ва турлари. Меҳнат ҳуқуқи кафолатлари.

Меҳнат шартномаси тушунчаси. Меҳнат шартномаларининг фуқаролик шартномаларидан фарқи. Меҳнат шартномаси тарафлари. Меҳнат шартномасининг мазмуни, шартлари ва муддатлари. Ишга қабул қилишни рад этиш. Меҳнат дафтарчаси. Синов тушунчаси. Меҳнат шартномаси турлари.

Иш вақти тушунчаси. Умумий иш вақти. Календар иш вақти. Ҳақиқатда ишлаган вақти. Нормал, қисқартирилган ва тўлиқсиз иш кунлари. Иш вақти режими. Дам олиш вақти тушунчаси ва турлари. Таътиллар. Имтиёзли таътиллар.

Интизомий жавобгарлик тушунчаси. Умумий ва махсус интизомий жавобгарлик. Интизомий жавобгарлик белгилари. Асоссиз жавобгарликка тортишга қарши курашиш кафолатлари. Интизомий жазо турлари. Моддий жавобгарлик.

Меҳнатни муҳофаза қилиш тушунчаси. Меҳнатни муҳофаза қилиш вазифалари. Муҳофаза қилиш устидан назорат.

Меҳнат низолари. Даъволи ва даъвосиз низолар. Якка тартибда ва жамоа меҳнат низолари. Меҳнат низоларини меҳнат низолари комиссиясида кўриб чиқиш тартиби.

Оила ҳуқуқи асослари

Оила ҳуқуқи предмети. Оилавий муносабатларнинг турлари. Оила ҳуқуқи субъектлари. Оила ҳуқуқи муносабатлари принциплари. Оила ҳуқуқи манбалари. Оила кодекси.

Никоҳ тушунчаси. Никоҳ тузиш шартлари: ёш, муомала лаёқати, бошқа никоҳда бўлмаганлиги, яқин қариндош эмаслиги ва ҳ.к. Фуқаролик никоҳи. Тиббий кўрик. Сохта никоҳ. Никоҳ шартномаси. Никоҳни тугатиш.

Оилавий мулк тушунчаси. Шахсий мулк предметлари. Моддий таъминот мажбурияти. Алимент ундириш. Ота-она учун алимент ундириш. Мулкни бўлиш. Даъво муддати.

Ота-она ва болаларнинг ҳуқуқлари. Бола ҳуқуқлари. Оталикни белгилаш. Боланинг мулкӣ ҳуқуқлари. Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш. Меҳнатга лаёқатсиз болалар таъминоти. Ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болалар таъминоти.

Фарзандликка олиш тушунчаси. Фарзандликка олинган болалар ҳуқуқлари. Фарзандликка олишни сир тутиш. Фарзандликка олувчиларга талаблар.

Васийлик ва ҳомийлик белгилаш. Васий ёки ҳомий этиб тайинлаш мумкин бўлмаганлар шахслар. Васий ёки ҳомийликка олиш муддати. Тутинган оилага бериш. Чет эллик фуқаролар билан оилавий муносабатларга киришиш.

Экология ҳуқуқи асослари

Экология ҳуқуқи предмети. Табиат ва унинг объектлари юридик тушунчаси. Экология ҳуқуқи тизими. Экология ҳуқуқи билан алоқадор ҳуқуқ тармоқлари. Экологик хавфсизлик. Экология ҳуқуқи манбалари. Умумий, махсус ва алоҳида манбалар. Умумий тамойиллар. Махсус тамойиллар.

Ўзбекистон Республикаси экологик сиёсатининг ўзига хос хусусиятлари. Нодавлат экологик ҳаракат. Ўзбекистонда сиёсий тизимнинг экологиялашуви. Стратегик дастурлар ва лойиҳалар. И. Каримов асарларида экологик хавфлар манбалари ва уларни бартараф этишга доир кўрсатмалар.

Табиат объектларининг ҳуқуқий мақоми. Табиат объектлари мулк ҳуқуқи объектлари сифатида. Фойдаланиш ҳуқуқи тушунчаси. Алоҳида муҳофаза қилинадиган табиат объектлари.

Атроф - муҳитни муҳофаза қилиш усуллари. Ҳуқуқий усуллар: ҳуқуқий талабларни белгилаш орқали; нормативлар, стандартлар белгилаш орқали, лицензиялаштириш; иқтисодий ҳуқуқий механизмларни белгилаш; экологик мониторинг юритиш ва экологик экспертиза ўтказиш орқали; назоратни амалга ошириш орқали.

Экология назорати тушунчаси. Текшириш, ўрганиш, кузатиш ва ҳ.к. Давлат, идоравий, ишлаб чиқариш ва жамоатчилик экология назорати. Давлат экология назоратини махсус амалга оширувчи органлари.

Экологик нормативлар турлари. Турғун ва ҳаракатланувчи объектлар учун нормативлар. Атроф-муҳит сифати нормативлари. Экологик экспертиза мақсадлари ва объектлари.

Иқтисодий ҳуқуқий механизмлар. Ифлослантирганлик учун тўлов тўлаш. Иқтисодий рағбатлантириш мазмуни ва турлари.

Экологияда юридик жавобгарлик тушунчаси. Экологияда ҳуқуқбузарлик асослари. Экологик йўқотишлар. Жиноий, маъмурий, фуқаролик (моддий) жавобгарлик.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи асослари

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи предмети, унинг ўзига хос хусусиятлари. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқий муносабатлари, уларнинг турлари. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш билан боғлиқ муносабатлар: маҳсулот етиштириш, қайта ишлаш, сақлаш, ташиш, реализация қилиш ва ҳ.к.

Қишлоқ хўжалиги корхоналари тушунчаси. Улар фаолиятининг ҳуқуқий асослари. Қишлоқ хўжалиги ширкатлари, фермер хўжаликлари, деҳқон хўжаликлари, бошқа тадбиркорлик субъектлари. Ёрдамчи хўжаликлар ва фуқаролар томорқалари.

Қишлоқ хўжалигида шартнома муносабатлари. Шартномалар турлари. Ижара шартномаси. Контрактация шартномалари. Кредит шартномалари. Қурилиш пудрати шартномаси.

Қишлоқ хўжалигида давлат бошқаруви тушунчаси. Давлат бошқарув органлари фаолияти асосий йўналишлари. Бошқарувнинг ўзига хос хусусиятлари: табиий омил, ишларнинг мавсумийлиги, мажмуавийлик омиллари.

Қишлоқ хўжалигида меҳнат муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш. Меҳнатнинг ўзига хос хусусиятлари. Оила пудрати. Ширкат хўжалигида меҳнат. Фермер хўжалигида меҳнат.

Жиноят ҳуқуқи асослари

Жиноят ҳуқуқи предмети. Ижтимоий хавфли қилмиш. Жиноят ҳуқуқининг вазифалари. Жиноят ҳуқуқи принциплари. Қонунийлик, қонун ва суд олдида тенглиги, инсонпарварлик, одиллик, айб учун жавобгарликнинг муқаррарлиги.

Жиноят тушунчаси. Жиноят қонун билан кўриқланадиган объектдир. Жиноят белгилари: ижтимоий хавфлилик, ғайриқонунлик, айблилик, жазога лойиқлик. Ижтимоий хавфлилик даражасининг тўртта тури. Жиноят кодекси тузилиши. Жиноят кодекси моддалари тузилиши. Жиноятларнинг уч босқичи. Тамом бўлмаган жиноятлар.

Жиноятнинг таркибий қисмлари: объекти, объектив томон, субъекти, субъектив томон.

Жиноий жавобгарликда айбсизлик презумпцияси. Жазо тушунчаси. Жазо турлари. Жиноий жавобгарликдан ва жазодан озод қилиш ҳолатлари.

Жиноятда иштирокчилик тушунчаси. Бошқарувчи, ташкилотчи, далолатчи ва ёрдамчи иштирокчилар. Оддий, мураккаб, уюшган гуруҳ ва жиноий уюшма иштирокчилиги.

Қилмишнинг жиноийлиги истисно этадиган ҳолатлар. Зарурий мудофаа. Охирги зарурият.

Вояга етмаганлар жавобгарлигининг ўзига хос хусусиятлари. Жазо белгилаш ёши.

Халқаро ҳуқуқ асослари

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси. Халқаро ҳуқуқ ривожланиш тарихи. Халқаро ҳуқуқ тармоқлари.

Халқаро ҳуқуқ манбалари. БМТ Халқаро суди статути 38-моддасига кўра манбалар: а) халқаро конвенциялар; б) халқаро одатлар; в) умумий принциплар; г) суд қарорлари; д) олимлар доктриналари. Асосий ва кўшимча (қаттиқ ва юмшоқ) манбалар.

Халқаро ҳуқуқ тамойиллари тушунчаси. БМТ уставдаги тамойиллар (5 тамойил). Халқаро ҳуқуқ тамойиллари тўғрисида Декларация тамойиллари:

- 1) куч ишлатмаслик;
- 2) низоларни тинч йўл билан ҳал этиш;
- 3) давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик;
- 4) ҳамкорлик;
- 5) суверен тенглик;
- 6) ўз тақдирини ўзи белгилаш;
- 7) халқаро мажбуриятларни виждонан бажариш.

Халқаро ҳуқуқий жавобгарлик тушунчаси. Субъектлар: давлатлар ва давлат номидан иш кўрадиган мансабдор шахслар. Халқаро сиёсий жавобгарлик. (Сатификация). Репрессалия. Реторсия. Моддий жавобгарлик. Реституция ва репарация.

Семинар машғулотларини ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Семинар машғулотларни ташкил этиш бўйича кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади. Унда талабалар асосий маъруза мавзулари бўйича олган билим ва кўникмаларини амалий масалалар ечиш орқали янада бойтадилар. Шунингдек дарслик ва ўқув қўлланмалар асосида талабалар билимларини мустаҳкамлашга эришиш, тарқатма материаллардан фойдаланиш, илмий мақолалар ва тезисларни чоп этиш орқали талабалар билимини ошириш, масалалар ечиш, мавзулар бўйича кўргазмали куруллар тайёрлаш ва бошқалар тавсия этилади.

Тавсия этилаётган семинар машғулотларининг тахминий мавзулари ва уларнинг мазмуни:

1. Давлат ва ҳуқуқ назарий асослари

Давлат тушунчаси ва моҳияти. Давлатнинг келиб чиқиши ва унга доир назариялар. Давлатнинг белгилари, функциялари ва шакллари. Жамият ва давлат. Ўзбекистонда ҳуқуқий давлат куриш ва фуқаролик жамияти ривожлантириш масалалари. Ҳуқуқ тушунчаси ва унинг белгилари. Ҳуқуқ тизими ва таркиби. Ҳуқуқ манбалари. Ҳуқуқий муносабатлар ва уларнинг тузилиши. Ҳуқуқбузарлик ва юридик жавобгарлик.

2. Маъмурий ҳуқуқ асослари

Маъмурий ҳуқуқ тушунчаси ва манбалари. Маъмурий-ҳуқуқий нормалар ва муносабатлар. Давлат бошқарув органлари тушунчаси ва бўғинлари. Маъмурий мажбурлов. Маъмурий ҳуқуқбузарлик ва жавобгарлик.

3. Молия ҳуқуқи асослари

Молия ҳуқуқи предмети ва тизими. Молиявий – ҳуқуқий муносабатлар. Ўзбекистон Республикасида молиявий назорат. Банк ҳуқуқи тушунчаси ва тизими. Молия ҳуқуқи бўлими сифатида бюджет ҳуқуқи асослари. Солиқ ҳуқуқи тушунчаси.

4. Фуқаролик ҳуқуқи асослари

Фуқаролик ҳуқуқи тушунчаси ва манбалари. Фуқаровий ҳуқуқий муносабатлар иштирокчилари. Мулк ҳуқуқи. Мажбурият ҳуқуқи. Фуқаровий ҳуқуқий жавобгарлик.

5. Тадбиркорлик ҳуқуқи асослари

Тадабиркорлик ҳуқуқи тушунчаси, тамойиллари ва манбалари. Тадабиркорлик ҳуқуқи субъектлари. Тадабиркорлик фаолиятининг турлари. Тадабиркорлар иштирокида тузиладиган шартномалар. Тадабиркорлик қоидаларни бузганлик учун жавобгарлик.

7. Меҳнат ҳуқуқининг асослари

Меҳнат ҳуқуқи тушунчаси ва аҳамияти. Меҳнат шартномаси ва уни тузишга доир талаблар. Иш вақти, дам олиш вақти ва меҳнат ҳақи миқдори. Интизомий жавобгарлик. Меҳнатни муҳофаза қилиш тушунчаси ва унинг аҳамияти. Меҳнат низолари тушунчаси ва унинг классификацияси.

8. Оила ҳуқуқи асослари

Оила ҳуқуқи тушунчаси ва предмети. Никоҳ тушунчаси ва никоҳ тузиш шартлари. Эр ва хотиннинг мулкӣ ҳуқуқ ва мажбурияти. Ота-она ва болаларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари. Фарзандликка олиш.

9. Экология ҳуқуқи асослари

Экология ҳуқуқининг тушунчаси, предмети, манбалари, тамойиллари ва тизими. Ўзбекистоннинг экологик сиёсати. Алоҳида табиат объектларининг ҳуқуқӣ мақоми. Экология назорати, унинг турлари ва амалга оширувчи органлар. Экологик экспертиза. Атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг иқтисодӣ ҳуқуқӣ механизмлари. Экологик нормативлаштириш ва лицензиялаш. Экологик жавобгарлик тушунчаси, моҳияти ва турлари.

10. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи асослари

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи тушунчаси ва моҳияти. Қишлоқ хўжалиги корхоналарнинг турлари ва уларнинг ҳуқуқӣ ҳолати. Қишлоқ хўжалигида шартнома муносабатлари. Қишлоқ хўжалигининг давлат бошқаруви. Қишлоқ хўжалиги соҳасидаги қонунлар ва уларни бузганлик учун юридик жавобгарлик.

11. Жиноят ҳуқуқи асослари

Жиноят ҳуқуқи тушунчаси, вазифаси ва тамойиллари. Жиноят ва жиноятчилик тушунчаси. Жиноятнинг таркибий элементлари. Жиноий жавобгарлик ва жиноий жазо. Жиноятда иштирокчилик тушунчаси, унинг турлари. Қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлар. Вояга етмаганлар жавобгарлиги хусусиятлари.

12. Халқаро ҳуқуқ асослари

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиш асослари ва тушунчаси. Халқаро ҳуқуқ манбалари ва тизими. Халқаро ҳуқуқ тамойиллари тушунчаси ва ўзига хос хусусиятлари. Халқаро ҳуқуқий жавобгарлик

Мустақил ишларни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Мустақил таълимнинг турли хил шакллари мавжуд бўлиб, бунда асосий эътибор талабанинг берилган мавзулар (амалий масалалар, топшириқлар ва кейс-стадилар)ни мустақил равишда, яъни аудиториядан ташқарида бажариши, ўқиб ўрганиши ва шу йўналиш бўйича билим ва кўникмаларини чуқурлаштиришига қаратилади. Талаба мустақил ишни тайёрлашда муайян фаннинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

- дарслик ёки ўқув қўлланмалар бўйича фанлар боблари ва мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- мустақил ишлар, кейс-стадилар билан ишлаш;
- махсус ёки илмий адабиётлар (монографиялар, мақолалар) бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- фанга оид маълумотларни ўрганиш, уларни таҳлил қилиш;
- талабанинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ёки мавзуларни чуқур ўрганиш;
- фаол ва муаммоли ўқитиш услубидан фойдаланиладиган ўқув машғулотлари;
- масофавий (дистанцион) таълим.

«Ҳуқуқшунослик» фанидан талабаларнинг мустақил ишларини реферат, семинар, доклад тайёрлаш, Президент асарларини конспектлаштириш ва бошқа шаклларда ташкил этилиши тавсия этилади. Мустақил иш мавзуларини белгилашда маъруза ва семинар машғулотлари мавзуларини тўлдиришга ҳаракат қилиниши лозим.

Тавсия этилаётган мустақил таълимнинг мавзулари:

1. Давлат ва ҳуқуқ асослари.
2. Давлат бошқарув органлари.
3. Маъмурий ҳуқуқбузарлик ва маъмурий жазо.
4. Ўзбекистон Республикасида молиявий назорат.
5. Банк ҳуқуқи тушунчаси ва тизими.
6. Солиқ ҳуқуқи тушунчаси.
7. Юридик шахслар.
8. Мулк ҳуқуқи.
9. Тадбиркорлик фаолиятининг субъектлари.
10. Ўзбекистон Республикасида меҳнат ҳуқуқи.
11. Ўзбекистон Республикасида оила ҳуқуқи.

12. Экологик жавобгарлик тушунчаси.
13. Атроф - муҳитни халқаро – ҳуқуқий муҳофаза қилиш.
14. Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг турлари ва уларнинг ҳуқуқий ҳолати.
15. Қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлар.
16. Халқаро ҳуқуқ ва миллий ҳуқуқ тизимлари.

Дастурнинг информацион-услубий таъминоти

Мазкур фанни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- Ҳуқуқшунослик фанидан маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологияларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

- фаннинг тегишли мавзулари бўйича ўтказиладиган семинар машғулотларида экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усуллари (ечимлар дарахти, ишбилармон ўйини, дебатлар ва ҳ.к.) қўллаш назарда тутилади.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

I. Рахбарий адабиётлар

1.1. Каримов И.А. Тўла асарлар тўплами. 1 – 18 томлар. // Т.: Ўзбекистон, 1996 – 2010 йиллар.

1.2. Каримов И.А. Ўзбекистон Конституцияси – биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда мустаҳкам пойдевордир. – Тошкент: Ўзбекистон, 2009. – 32 б.

1.3. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанамиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Т. Ўзбекистон. 2010 йил.

1.4. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир”. – Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2010 йил 28 январь.

1.5. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси: Ўзбекистон Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. 2010 йил 12 ноябрь – Тошкент: Ўзбекистон, 2010 – 56 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Тошкент: Ўзбекистон, 2011. – 40 б.

2. “Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисида»ги 1991 йил 31 август Қонуни.

3. «Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 29 август Қонуни.

4. «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 2 сентябрь Қонуни.

5. «Судлар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 14 декабр Қонуни. Т.; Адолат, 2001.

6. Ўзбекистон Республикаси Кодекслари. (2009 йил 1 июлгача бўлган ўзгартиш ва қўшимчалар билан) Тўплам: 1-қисм. Иккинчи нашри. – Тошкент: Yurist media markazi, 2009. -832 б.

7. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 29 август 1997 йилги қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури” // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. - 1997. – № 9. – 227-модда.

III. Дарсликлар ва ўқув қўлланмалар:

1. Ахмедшаева М.А. Давлат механизми ва ҳокимиятлар бўлиниши. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДЮИ, 2005. –70 б.

2. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. Х.Т.Одилқориев, И.Т.Тулътеев ва бошқ.; Х.Т.Одилқориев таҳрири остида. – Т.: Sharq, 2009. – 592 б.

3. Davlat va huquq nazariyasi. Mas’ul muharrirlar: H.V.Boboyev, H.T.Odilqoriyev. – Т.: TDYI, 2005.

4. Зокиров И.Б. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик ҳуқуқи (1-қисм). Дарслик. –Т.: ТДЮИ, 2009. -608 б.
5. Земельное право Республики Узбекистан. Учебник.–Т.: ТГЮИ, 2007. 278 с.
6. Иноятлов А.А. Ўзбекистон Республикасининг меҳнат ҳуқуқи. Дарслик. – Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2002. -383 б.
7. Исломов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. –Т.: Адолат, 2007 – 916 б.
8. Исломов З., Хусанов О., Мирҳамидов М. Ҳуқуқшунослик. Ўқув кўлланма, –Т.: ОЎМТВ, 2001.
9. Икрамов Р.А. Фуқароларнинг экологик ҳуқуқлари ва уларни таъминлаш. Ўқув кўлланма. –Т.: Университет 2008.-80 б.
10. Караходжаева Д.М. Семейное право. Учебник. –Т.: ТГЮИ, 2009.176с.
11. Ли А.А. Финансовое право. Учебник. Т.: Чулпана, 2008.-236 с.
12. Ли А.А. Ўзбекистон Республикасининг молия ҳуқуқи. Дарслик. – Т.: ТДЮИ, 2004. - 398 б.
13. Отахо`jayev F.M., Yuldasheva Sh.R. Oila huquqi. Darslik –Т.: TDYI, 2009-396 b.
14. Раҳмонқулов Ҳ., Рўзиназаров Ш. ва б. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Т.1. Дарслик. –Т.: Консаудитинформ, 2002. – 664 б.
15. Раҳмонқулов Ҳ., Рўзиназаров Ш. ва б. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Т.2. Дарслик. –Т.: Консаудитинформ, 2002. – 266 б.
16. Рустамбоев М. ва бошқ. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини ўрганиш –Т.:Янги аср авлоди, 2005.-456 б.
17. Рустамбоев М., Аҳмедов Д., Хидиров С., Беков И. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини ўрганиш (лотин ёзувидаги дарслик) –Т. Янги аср авлоди, 2005.
18. Rustambayev M.X. Jinoiat huquqi (maxsus qism). Darslik– Т.: TDYI, 2007 –655.
19. Фуқаролик ҳуқуқи. Махсус қисм. Дарслик. –Т.: Илм зиё, 2007. -926 б.
20. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи. Дарслик. –Т.: ТДЮИ, 2009. -280 б.
21. Ekologiya huquqi. Darslik. –Т.: TDYI, 2006. -192 b.
22. Хоҗиёев Е.Т., Хоҗиёев Т.Т. Ма`muriy huquq. Darslik. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2008. – 608 б.
23. Ҳакимов Ғ., Самиғжанов Ф. Маъмурий ҳуқуқ. Ўқув кўлланма. – Т.: ТДЮИ, 2009. – 284 б.
24. Huquqshunoslik, O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi / O.Karimovning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: TDIU, 2009. – 141 b.
25. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир” ҳамда “Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир” номли маърузаларини ўрганиш бўйича ўқув-услубий мажмуа. – Тошкент: Иқтисодиёт. - 2010.

26. Бу муқаддас Ватанда азиздир инсон. Ўзбекистоннинг 19 йил мустақил тараққиёт йўлида жамиятни модернизациялаш ва иқтисодий инновацион ривожлантиришнинг дадил одимлари ва муваффақиятлари: талаба ёшлар ва кенг жамоатчилик билан учрашувларда фойдаланиш учун ижтимоий-иқтисодий ва маънавий-маърифий мавзуда илмий-оммабоп рисола. – Т.: Иқтисодий, 2010. – 148 бет.

27. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг БМТ саммитининг Мингйиллик ривожланиш мақсадларига бағишланган ялпи мажлисидаги нутқини ўрганиш бўйича ўқув-услубий мажмуа. Тошкент: Иқтисодий, 2010. – 146 бет.

IV. Қўшимча адабиётлар

1. Ислон З.М. Ҳуқуқ тушунчаси, моҳияти, ижтимоий вазифаси. – Т., 2004. – Б.70.

2. Маматов Х. Ҳуқуқий маданият ва Ўзбекистонда фуқаролик жамиятининг шаклланиш муаммолари. – Т., 2009. – Б. 85.

3. Одилқориев Х.Т., Тультеев И.Т. Икки палатали парламент. – Т., 2005. – Б.79.

4. Одилқориев Х.Х. Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик тизими. – Т., 2008. – Б.11.

4. Таджиханов Б.У. Ҳуқуқий сиёсат ва ҳуқуқий тизимни модернизациялаш. – Т., 2007. – Б.4.

5. Файзиев М.М., Одилқориев Х.Т., Раҳимов Ф. ва б. Ўзбекистон миллий давлатчилик назариясининг ҳуқуқий асослари. – Т., 2006;

6. Таджиханов Б.У. Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий тизимида демократик ислохотлар. – Т., 2005. – Б. 54.

7. Жавлиев Н.Б. Ҳозирги замон ҳуқуқни тушуниш муаммолари. – Т., 2008. – Б. 87–88.

8. Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. – Т., 1993. – Б. 122.

9. Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва томоиллар. – Т., 2000. – Б.43.

10. Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти: сиёсий партиялар, мафкуралар, маданиятлар. – Т., 1998. – Б. 78.

11. Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва томоиллар. – Т., 2000. – Б.5–6.

12. Мамадалиев Ш.О. Халқ ҳокимияти: назария ва амалиёт. – Т., 2003. – Б. 103.

13. Ислон З.М. Ҳуқуқ тушунчаси, моҳияти, ижтимоий вазифаси. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДЮИ, 2004. –138 б.

14. Нажимов М., Сайдуллаев Ш. Давлат функциялари. Т.: ТДЮИ, 2004. -36 б.

15. Davlat va huquq nazariyasi: Darslik / X.T. Odilqoriev, I .T. Tulteyev va boshq.; prof. X.T.Odilqoriev tahriri ostida. –Toshkent: “Sharq”, 2009. – 568 b.

16. Лазарев В.В., Липень С.В., Саидов А.Х. Теория государства и права: Учебник. Под ред. акад. Абдурахманова К.Х. –М.: Рос. экон. акад., 2008. -620 с.

17. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарҳ /Масъул муҳаррир А.А.Азизхўжаев. –Т.: Ўзбекистон, 2008. – 495 б.

V. Электрон таълим ресурслари:

1. <http://www.lex.uz>
2. [http:// www.nature.uz](http://www.nature.uz)
3. [http:// www.uznature.uz](http://www.uznature.uz)
4. <http://www.juristlib.ru>
5. [http:// www.pravo.vsem.uz](http://www.pravo.vsem.uz)
6. [http:// www.kodeks.uz](http://www.kodeks.uz)
7. [http:// www.lawlib.uz](http://www.lawlib.uz)
8. [http:// www.zakon.uz](http://www.zakon.uz)